

DD 6341
180/718
Cm. 9.

GONDOLATOK A MŰVÉSZET ETIKÁJÁHOZ

IRTA

ERVIN GÁBOR

F+

D. Friedrich Ladre

szavai irásával

szavainak hűségével és

hűségével

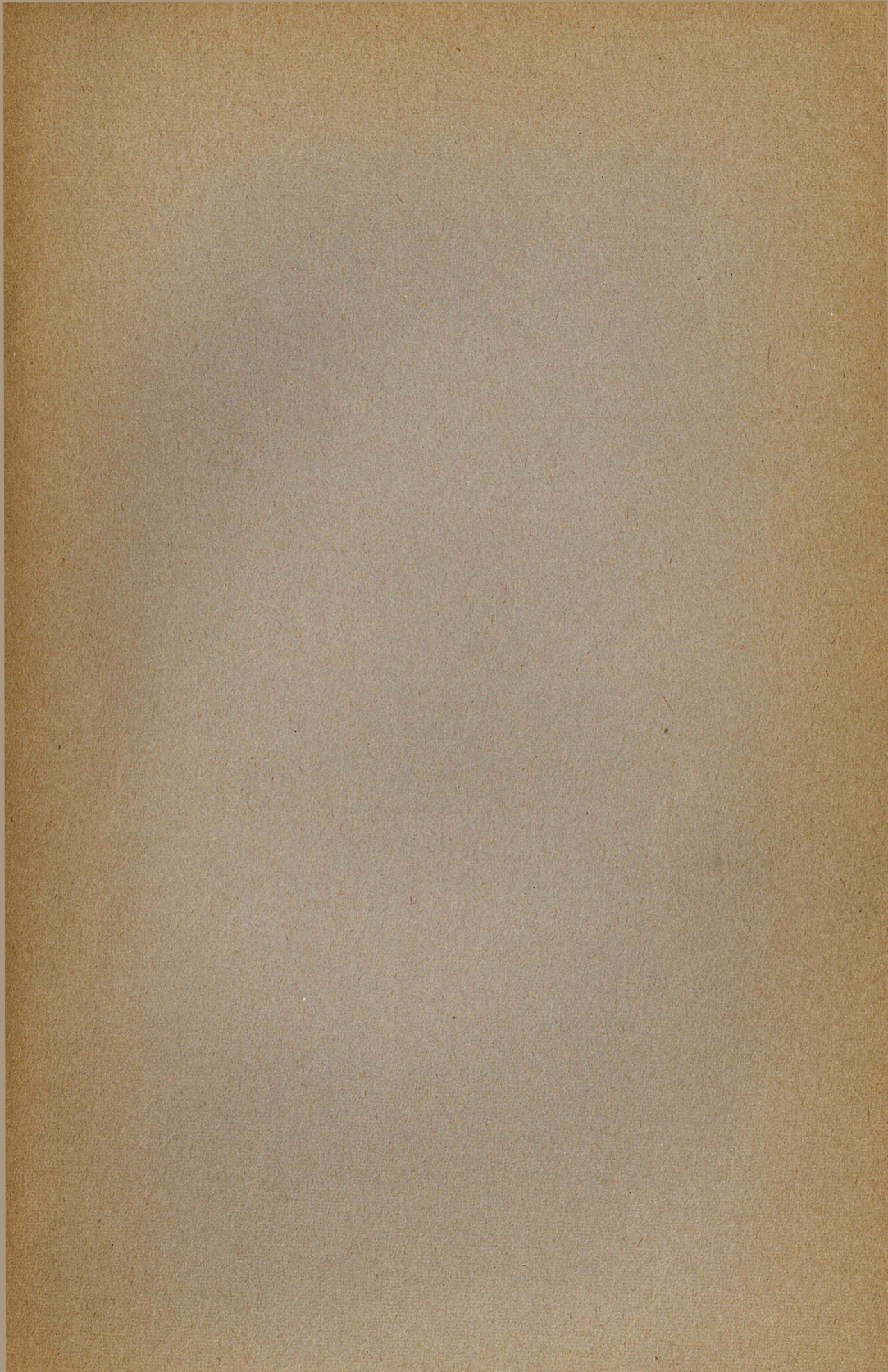
1943. v. 10.

a 1722.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1941

DPU 6341 V274

GONDOLATOK

A MŰVÉSZET ETIKÁJÁHOZ

IRTA

ERVIN GÁBOR

Különlenyomat a «Bölcseleti Közlemények»-ből.

Hálás köszönettel

1941. XI. 21.

a szerző.

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA

1941

Az értékfogalom vizsgálata arról győzött meg, hogy az értékvilág gyökere a teremtményi lényegeken van. Az igazság, a szépség, a jóság mind a lényeg és a létezés különböző relációin alapul.¹ E vonatkozások ismerete teszi lehetővé, hogy a művészettel kapcsolatban lépten-nyomon felmerülő erkölcsi kérdésekre megfelelhessünk. Mielőtt tehát a művész és a műélvezőt érdeklő gyakorlati etikai kérdések vizsgálatára térhetnénk, röviden érintenünk kell az ontológiai értékelmélet néhány alapvető megállapítását.

A létezőket igazságuk, jóságuk és szépségük teszi értékessé. Bizo-nyos tág értelemben ez a három tulajdonság minden egyes létezőt megillet. Minden létező igaz, mert megismerésre alkalmas lényege van. Minden létező jó, mert lényege többé-kevésbbé megvalósult benne, s a lényegeken valószínűsége teszi a jóságot. Minden létező szép, mert a megvalósult lényeg benne fölismerhető, s a megvalósult lényeg fölismerhetősége a szépség.²

Az embert nem annyira az általános, metafizikai jóság és szépség (a skolasztika transzcendentáliséi), hanem az emberi jó és az emberi szép érdekli. Az emberi jót, — azaz a jó embert építi az erkölcs ; az emberi szépet alkotja a művészet. Ha az erkölcs és a művészet viszonyát tisztázni akarjuk, előbb az emberi jót és az emberi szépet, vagyis az etikumot és az esztétikumot közelebbről meg kell jellemeznünk.

Az etikum tárgya : az embereszme megvalósítása önmagunkban. Az esztétikum tárgya : az eszmevilág felvillanása az ember előtt. Az etikum tehát a jónak, az esztétikum a szépnek az emberre mért, az embernek való fajtája. A jó : akármely eszmevalósulás. Az etikum : embervalósulás. A szép : egy eszme felismerhetősége általában. Az esztétikum : az eszme felismerhetősége az ember előtt.

Vonjunk röviden párhuzamot az így meghatározott etikum és esztétikum között. Az etikum személyes valami. Egy-egy személy teljesértékűsége, kifejlettsége, tökéletessége függ tőle, máshol nem is jelentkezhetik az etikum, mint egyes személyekben. Az esztétikum személytelen : az általános emberi felfogóképességhez mért jelenség, amely nem egyes

¹ L. Az érték jelentése. Bölcséleti Közlemények, 1939. évf. 33—46. lap.

² Jungmann : Ästhetik, 149. l. Innsbruck, 1884. — Hugon, *Metaphysica*, Paris, é. n. : «Pulchrum est replendentia formae . . . Lumen formae est ipsius ideae resplendentia» 390, 395. l.

emberekhez van kötve. Az etikum kötelesség. Ha nem vagyok jó, hiányzik belőlem valami, aminek meg kellene lennie, nem valósult meg bennem kellőképpen az emberség. Az esztétikum semmilyen kötelezettséget sem támaszt velem szemben, éppen azért, mert az egyetemes emberhez, nem Péterhez vagy Pálhoz szól. Az esztétikum észrevevése, megragadása csak speciális esetekben válik etikummá, valamely hivatás követelése folytán. Minthogy az etikum mindig egy-egy személyre van szabva, aránylag szűkkörű és kevés lehetőség közt enged választást. Az esztétikum lényegesen szabadabb. Az etikumban csak egy bizonyos eszme valósulhat meg, adott keretek között, t. i. az embereszme a cselekvő életének keretei között. Az esztétikum témája bármely eszme lehet, a művész szabadon választhatja meg megnyilatkozásának eszközeit, legalább is amennyiben csak az esztétikára van tekintettel.

Az etikumban mindig van bizonyos befejezetlenség, a jó cselekedet mindig folytatást követel. Az esztétikum készet, bevégzettet állít elénk. Az etikum dinamikus, az esztétikum sztatikus jellegű. Az emberéletben kész, befejezett dolog csak az esztétikum sfkján adódik, mert az esztétikum végelemzésben a megismerésre apellál, megismerni pedig csak a változatlant lehet.¹

Az esztétikum és etikum különbözőségét szépen mutatja épp az, hogy a műalkotás lehet befejezett, de a művész sohasem lehet az. A szép mű nem tűr hozzáadást; a jó cselekedet mindig újabb jócselekedetre, további munkára kötelez.

Az etikum adott személyekhez kötött mivolta miatt másolhatatlan. Az esztétikum egyetemenességénél fogva, legalább elvben, reprodukálható.

Ha most kérdjük, melyik az előkelőbb, melyik a nemesebb, első tekintetre az esztétikum látszik annak. Mert hiszen az egyetemes nemesebb a személyhez kötöttnél, a változatlan a befejezetlennél, a sztatikus a dinamikusnál. Egy másik szempont azonban döntő módon az etikum javára billenti a mérleget. Az esztétikum csak potencialitás: fölismerhetőség. Hogy ebből fölismerés legyen, ahhoz szükséges egy felismerő. Ezt a felismerőt, az emberi személyiséget az etikum dolgozza ki. Az etikum eredménye aktuális lét, az esztétikumé csak potenciális. Az esztétikum csak akkor talál felfogó alanyt, ha az embereszme az etikumban már megvalósult. Az esztétikum rész gyanánt illeszkedik be az etikumba, ezért el kell ismernie az etikum elsőbbségét. Az esztétikumnak csak az az előnye, hogy könnyebben elérhető, hamarabb kész, s ezért az emberéletben nagyobb tökéletességgel tud megjelenni, mint az etikum.

Az etikum és esztétikum e párhuzama alapozza meg a művészet és erkölcs viszonyát. A művészet

1. eszköz az erkölcs szolgálatában,

¹ Mauriac: Journal III. Paris, 1940. 198. l.

2. részleges tárgya az ember tökéletesedési törekvésének, erkölcsi életének.

1. *A művészet az erkölcs nélkülözhetetlen segítője.* A nagy nevelők, s közöttük az Egyház a legelső sorban, mindig tudták azt, amit Lacordaire így fogalmaz: «Egyedül csak a szépség hatol a lélek legmélyéig».¹

Az erkölcsi élet az embereszmény megvalósítása. De ki fogja az eszményt élénk rajzolni, ki segít az eszmény fölismerésére? Nagyon kevesen lennének képesek valami ideális ismeretre, elvont elméleti átgondolásra. A művészet az eszményt megvalósult alakjában mutatja meg nekünk, szinte belopja lelkünkbe. Elevenen élénk varázsolja, reményt és bizalmat ad, hogy az eszmény nemcsak vértelen elgondolás, hanem pezsgő valóság is lehet. Platon ismételt is hangoztatja, hogy az egyszerű dolgozó ember nem a tudás, hanem a szépség útján jut el az Eszmék kontemplációjához, a szép nyitja meg számára az Eszmék szeretetének útját, a dolgozók emberi méltósága a szépség látásán fordul.²

De még a legnagyobb bölcse is mily messze van attól, hogy az eszményt, az ideális humánusmot minden részletében világosan le tudja írni, elméletileg meghatározni. A szépség útja rövidebb és hatásosabb, teljesebb és biztosabb.

Prohászka Ottokár így ír erről: «Az én lelkemben legnagyobb hatalom a szépség, melynek teljesen hódolok. Nem értem (ezen) az igazságtól s jóságtól abstraháló szépséget (láttuk, hogy ilyen nincs is), hiszen ilyet nem is fogadnék el; de az igazságnak s jóságnak előttem a szépségbe kell öltözködniök, mert míg azt nem teszik, azt érzem, hogy szegények s nincs ruhájuk, az ami jár nekik. Azt is gondolom, hogy az igazságnak s jóságnak nemcsak ruhája, formája a szépség, hanem fegyvere, sajátos, fönséges fölszerelése, kard és nyíl, kétélű, hegyes; igaz, hogy sohasem öldöklésre, hanem csak hódításra. A szépség a legnagyobb hódító erő».³

A szépmű éppen sztatikus, állandó jellegénél fogva alkalmas időtlen eszmények képviselőtére és megmutatására. Változó és ingátag embereknek szükségük van a változatlan és örök Szép-re.

Az erkölcs a maga egész mivoltában a lelkekben élő embereszményhez van kötve. Ezt az embereszményt a bölcelet, sőt még a hit is csak nagy vonalakban tudja megrajzolni. Rendkívüli türelem, szellemi érdeklődés, kitartás és akaraterő szükséges ahhoz, hogy tiszta képet alakítsunk ki magunkban az eszményi emberről. Legtöbb embernek nincs is ideje és lehetősége rá.

¹ «La beauté seule émeut l'âme jusqu' au fond.» Lettres à des jeunes gens⁶ Paris, 1865, 255. lap.

² L. Festugière, A.: Contemplation et vie contemplative selon Platon. Paris, 1936. 57., 335., 365., 369., 455. lapok.

³ Ö. M. 23. k. 256. lap.

A művészet egy pillanat alatt elvégzi azt, amit a tudós magyarázat évekig fárads. Az emberi sorsnak, az egyes hivatásoknak, állapotoknak örök lényegét villantja a néző lelkébe. Sophokles Antigonéja többet mond a kegyelet erényéről, a női eszményről, mint akárhány erkölcsi értekezés. Dosztojevszkij Bűn és bűnhődéséből jobban meg lehet érezni a bűnbánat és elégtétel természetét, mint akárhány erkölcstani kézikönyvből. A művek nem a fogalmak, megkülönböztetések, okoskodások fáradságos és kevesek által követhető útján vezet, hanem az eszmékkel, a világ mélyén rejlő isteni gondolatokkal közvetlen kapcsolatot hoz létre.

A művészet nemcsak a leghatásosabb, hanem egyúttal a legidőtállóbb módja is az erkölcsi nevelésnek. Csak ez tudja a különböző generációkat közös célok szolgálatára indítani, közös lelkesedéssel eltölteni, közös törekvésekre felhangolni. A nagy eszmék átértése kevesek privilégiuma. Nagy emberekkel találkozni, személyes hatásuk alá kerülni ritka szerencse. A művészet teszi a nagy eszméket milliók közös kincsévé, a művészet őrzi meg és viszi mindig újra a szívekbe a nagy emberek üzenetét.

Minden erőteljes társas alakulat megtalálja közös eszményeinek művészi kifejezését, s ez a kifejezés tovább erősíti, megszilárdítja a társas alakulatot. Gondoljunk Athén és a Parthenon, a keresztény Róma és a Szent Péter-templom, a magyarság és a Toldi, a jezsuitarend és a barokk építészet viszonyára.¹

Viszont emberileg szólva hiábavaló lehet egy nagy ember élete műve, ha nem kap megfelelő művészi kifejezést, «curet quia vate sacro».² Történetalakító nagy ember csak abból lehet, aki «éltető eszmévé finomul»: éltető, azaz felfogott, megmutatott és nyilvánvalóvá tett eszmévé. Ezt csak a művész tudja a nagy cselekvőnek megadni, innen a nagy államférfiak tisztelete, hódolata a művész iránt. A művész az egyetlen nemes értelemben vett, igazmondó propagandafőnök. A művésztől várjuk, hogy nagyjainknak szobrot állítson a nyilvános tereken, hogy nagy emberekről vagy nagy törekvésekről és igazságokról drámát írjon. Természetesen nem elvont, akadémikus, erőltetve tanító vagy pózoló, hanem az eszmét a maga megvalósultságában élénk varázsló művésztől. Nem kis büntetés az sem Edvárd király számára, hogy «nevét ki diccsel ejtené, nem él oly velszi bárd».

Az erkölcs szolgálatában álló művészet legvonzóbb példája a liturgia. Bár a liturgia több, mint művészet, s ezért akkor sem veszti el jelentőségét, ha néha nem művészi, mégis megkívánjuk tőle, hogy szép legyen. Csak így viheti be az eszményt az egyszerű hívek lelkébe. A litur-

¹ Kornis Gyula : Az irodalmi műveltség értéke. Magyar Nemzet, 1940. III. 24.

² Horatius, Carm. IV. 1.

gia témája az imádkozó, Isten előtt hódoló ember, a katolikus liturgiáé még ennél is több: az Istenember. Olyan feladat, amely ellen művészi szempontból csak egy kifogást lehet emelni: hogy t. i. nagyon is nehéz. Sokkal nehezebb jó liturgiát alkotni, mint jó tájképet vagy jó vígjátékot.

A liturgiát nem rekeszthetjük ki a művészet területéről irányzatossága miatt. Az irányzatosság művészi szempontból közömbös valami, magában véve sem széppé, sem csúnyává nem teszi a művet. Igaz, a jámborkodó művészet könnyen fajul el giccsé, a tanköltemény megverselt értekezéssé — de miért ne lehetne egy ugyancsak irányzatos reklám is szép, irányregény is ragyogó, nevelői írás is tökéletes?¹ Mindezeknél, és velük együtt a liturgiánál is esztétikai szempontból minden azon fordul, van-e bennük igazság? Megfelelnek-e a szép meghatározásának: vagyis egy eszmét a maga tökéletes megvalósultságában állítanak-e elénk? Megvan-e bennük a *splendor* és a *claritas*? Tükrözik, sugározzák-e az eszmét, vagy úgy kell azt belőlük kiokoskodni, levezetni? Él-e bennük a valóság ereje, vagy csak csinált szimbólumok és kép-rejtvényszerű mesterkedések próbálnak valamit jelenteni? Önként hozzák-e létre a nézőben, hallgatóban a katharzis-t, vagy pedig csak épp alkalmat adnak jámbor gondolatokra?

Közbevetőleg még azt kell megjegyeznünk, hogy téma nem mindig azonos a címmel. Egyik-másik «Madonna-kép» nagyon művészi alkotás, de nem a Szent Szűz témája, hanem, mondjuk, Anya és gyermeke, vagy más hasonló. Éppen így nem valóban mise minden olyan kompozíció, amely fölé ezt a címet írták.

Az ilyen szent cím még nem teszi a műveket erkölcsileg értékké. De a szent téma sem. Ha a művész szent témát választ, nagy felelősséget vállal. «Az Üdvözítő szelídségét és alázatosságát, Szűz Mária tisztaságát csak a legkitűnőbb művészeknek volna szabad megfesteniük. Sőt még ez sem elég: a művész életmódjának is tisztának, s amennyire lehet, szentnek kell lennie»² — írja Michelangelo. Szent nevek emlegetése nem mindig jámborság, bűn is lehet. Az a művész, aki a természetfölötti helyett betegséget ábrázol, akinek szentképein az orvosok a hisztéria jellemző tüneteit olvashatják le, magát a szentet tünteti föl nevetséges, visszataszító színben. Jól mondja az ilyenről Sertillanges, hogy «térdenállva káromkodik».³

Az ilyen művésznak az sem mentsége, hogy a téma nagysága meghaladja kifejező erejét. Egyrészt nem volt köteles a témával foglalkozni, másrészt meg a témán belül választhatott volna legalább egy igaz és ábrázolható elemet, s homályban hagyhatta volna a többit. A nagy

¹ Sík Sándor: Irodalom és katolicizmus (Katolikus Írók Új Magyar Kalauza, Bp. 1941, 295. s. k. l.).

² Thode, H.: Michelangelo. Berlin, 1912. III/1. k. 208. l.

³ Sertillanges, A. D.: Art et apogétique. Paris, 1909. 66. lap.

művész az emberfölötti témáknál sem hallat hamis hangokat. Ilyenkor inkább azt érzékelteti, hogy nem fejezett ki mindent, hogy a téma az ábrázoláson túl is folytatódik. Így tesz Dante, így tesz Michelangelo a Divina Commediában, illetve az Utolsó Ítéletben. Az ilyen mű tökéletlensége éppen befejezetlenségében van. Egy Shakespeare látszólagos összefüggéstelensége, zavarossága — írja Bosanquet¹ «is a coherence with greater things», éppen egy mélyebb összefüggést és világosságot tár fel; míg valamely problémátlan, síma rutinos színpadi fércmunka, lehet befejezett és kerek — de csak befejezett és kerek semiség.

A művészet nemcsak akkor ad erkölcsi nevelést közönségének, ha kifejezetten az erkölcsöt, az embereszményt vagy a vallási tényeket választja témájául. Michelangelo mondotta: «La buona pittura è divota per se stessa», a jó festés már magában véve is istenfélő.² Az úgynevezett közömbös téma — egy tájkép vagy csendélet, igénytelen kis dal — szintén az örök ideális világgal, az értékek, eszmék világával hoz kapcsolatba s azt jeleníti meg, ha ugyan valóban sikerült és művészi. Ám az értékvilág az Abszolútumban gyökeredzik, az ő teremtői eszméit sugározza. Minden dolog legmélyebb lényegével, eszméjével az Abszolútumból táplálkozik. Ha a művész ide, az ősvilágba, a teremtői eszme közelségébe tud vinni, akkor megsejtet valamit azokból a szálakból, amelyek a teremtményt a Teremtőhöz kötik. Minden a maga legmélyebb valóságában megismert, megláttatott dologgal együtt annak az Abszolútumtól való függését is megérezzük, mert hiszen ez a függőség a dolgok legmélyebb, a művésztől föllebbentett lényegéhez tartozik.

Ha így tekintünk a művészetre, azt is el fogjuk ismerni, hogy valójában nincs is közömbös téma, minden téma valamikép érinti az erkölcs birodalmát is, minden sikerült műalkotás imádságra szólít fel, mert az Abszolútum és a teremtmény viszonyát érzékelteti. Ezt minden művészet közül a zenében érezhetjük meg leginkább.³

A művészet és erkölcs problémakörében gyakran vitatott kérdés, mennyire lehet és mennyire szabad a művészetben a *bűnt* ábrázolni.

Feleletünk már az esztétikum és a szép meghatározásában adva van. Csak az szép, ami egy eszmét a maga tökéletes megvalósultságában tüntet föl. Ámde a bűn ellentmondást tartalmazó eszme⁴ és épp ezért sohasem jelenhetik meg előttünk tökéletes megvalósultságban. A bűn mindig kudarcra, megghiúsulásra van ítélve, épp a benne rejlő ellentmondás miatt. A bűn tehát éppoly kevésbé lehet művészi téma, mint

¹ Muirhead, J.: Contemporary British Philosophy. London, 1924. 63. l.

² Sertillanges, A. D.: I. m. 49. l.

³ L. a Magyar Filozófiai Társaság vitáját, Athenaeum, 1939. 197—215. lapokon.

⁴ L. Az erkölcsi jó metafizikai gyökere. Bölceleti Közlemények, 1938. 72. lap.

a négyszögű kör. Legfeljebb az a személy lehet téma, aki a belső ellentmondásban álló törekvések, célok miatt szenved : vagyis a bűnös.

Mikor a művész a bűnöst ábrázolja, nem rajzolhatja boldognak, megelégedettnek, nyugodtnak. Ha így tenne, hazudnék, vállalkozása mindenekelőtt művésztetlen lenne, és mellesleg erkölcstelen. Ha azonban a bűnöst olyannak ábrázolja, amilyen, magával meghasonlottnak, boldogtalannak, vergődőnek, akkor egyszerre tett eleget az esztétikai és az erkölcsi követelményeknek : a maga legmélyebb valóságában állította élénk a bűnöst, mint témát, és egyúttal elriaszt a bűntől. A remekmű — pl. Dosztojevszkij Bűn és bűnhődés-e — nemhogy csábítana a bűnre, ellenkezőleg, szinte belénkszerűen suggerálja a bűntől való borzadást.¹

Nem elvi, hanem csak esetről-esetre gyakorlati, prudenciális ítélettel megoldandó kérdés, hogy mikor kell a művésznak a scandalum pusillorum miatt a bűnös állapot elrettentő, valós ábrázolásától is tartózkodnia. Véleményünk szerint az ilyen scandalum elkerülése inkább a kiskorú nevelőinek, vagy magának a felnőtt szellemi kiskorúnak, és csak másodsorban magának a művésznak a feladata. A vincellér sem felelős azért, ha borát rosszul használják.

Eddigi megállapításainkat összefoglalva mondhatjuk, hogy a művészet az erkölcsnek nélkülözhetetlen segítő támasza, a társadalmat a célok folytonosságában és az egyedek összehangolásában összetartó erő s a bűntől való elrettenés egyik legerősebb módja. A következőkben a művészi hivatásnak és a műélvezésnek néhány etikai vonatkozásáról lesz szó.

2. a) A művész hivatásában a kontempláció találkozik az akcióval. A művész feladata a természet síkján az, ami a domonkosrendi szerzetesé a természetfölötti síkon : *contemplata tradere*, a szemlélődésben meglátottakat közölni.

A művészi hivatás kontemplatív oldala a teremtményi lényegeken való elmerülés. Erőteljes, mozgékony, fáradhatatlan szellemi élet kell ahhoz, hogy valaki a jelenségek mögött mindig és mindenütt meglássa az eszmét, a mélyebb valóságot, az értékeket. Nagy skolasztikusok nem haboznak ezt a rendkívüli természetes képességet a gratia gratis data-kal párhuzamba állítani. A művészi inspirációt a kegyelmi inspirációkhoz hasonlítják, a misztikai életet meg természetfölötti zsenialitásnak is nevezik.²

A természeti zsenialitást époly kevésbé szerezhetjük meg saját

¹ Lützeler, H. : Einführung in die Philosophie der Kunst. Bonn, 1934. 82. l.

² Garrigou—Lagrange, R. : Perfection chrétienne et contemplation, Paris, 1923. 356. l. — Prohászka O. : Ö. M. XXIV. 251. l. — L. még : Bremond, H. : Prière et Poésie, Paris, 1926. — Maritain, J. : Art et Scolastique,² Paris, 1927.

erőnkből, mint a természetfölötti kegyelmeket. A művész csak negatív módon készülhet hivatására, amennyiben félretolja az akadályokat. El kell szakadnia lélekben a napi gondoktól, a polgári életben sokszor a kellőnél fontosabbra értékelt apró-cseprő ügyektől és aktualitásoktól.¹ «Zu erfinden, zu beschliessen, bleibe, Künstler, oft allein» — figyelmeztet Goethe. A magány, a csönd a művésznak époly szükséges, mint a kontemplatív misztikusnak. Beethoven a falusi hajnal csöndjében nyerte inspirációit, az egyedüllét volt számára a művésztől is megkövetelt aszkézis egyik lényeges eleme. A léleknek tisztának, szinte üresnek kell lennie, hogy a szépség zavartalanul megmutatkozhassék előtte.

Az igazi művész nem tartja magát teremtőnek. Önmagának inkább szenvedő, befogadó, mint cselekvő, alkotó szerepet tulajdonít. Mennyire jellemzőek Mozart szavai: «Ha magamban vagyok és nem zavar senki, ha például kocsizom, sétálok vagy álmatlanul fekszem, csak úgy áradnak bennem a gondolatok. Nem tudom, honnét jönnek, nem tudom, hogyan keletkeznek. De egyszer csak tűzben ég a lelkem, mindig hatalmasabb, bővebb, fényesebb lesz az áramlás, s bármilyen tartalmassá növekszik, az egészet egy szempillantásban át tudom tekinteni...»²

A művész nem elvont, hanem megtestesült lényegeket lát. Az eszmei tartalmak már szépségbe öltözötten tűnnek eléje. Michelangelo ezt a belső látást már a sikeres munka zálogának tartotta.

Mi ennek a látásnak a titka? Honnan ez az intuitív szemlélet? Miért nem kellene a művésznak — legalább is, mikor igazán elemében van — logikai lépések, következtetések, módszeres kísérletek?

Mint minden fényes rögtönzést, ezt a teljesítményt is gondos, rejtett előzetes munka előzi meg. A megtestesült lényegek látását és ábrázolását, a «kiélést» csak a megfigyelés, az érzéki, tapasztalati adatok gondos feldolgozása, a «beélés» teszi lehetővé.³ A beélés adja meg a művésznak azokat a habitus-okat, amelyeknek birtokában könnyen és élvezetesen tud alkotni, cselekedni. A művésznak sokat kellett látnia és hallania, hogy az eszme és kifejezés egységes szemlélete benne habituálissá váljék. Csak annak a művében szólal meg az eszme, akinek lelkében megszólalt a látható világ. Az emberi természet alaptörvénye, hogy az eszméket csak az érzékin keresztül tehetjük magunkévá. A művész lelke azért tud eszméket sugározni, mert a valóság, az érzékelt világ fényfürdőjében magáévá tette az eszméket.

A művész tehát mindenekelőtt természeti szemlélődésbe merül. Szellemileg azonosul témájával. Megismeri tárgyát, a szenttamási

¹ Pauler Á.: Liszt Ferenc gondolatvilága, Bp. 1922. 3. l.

² Idézi Carus, C. G.: Vorlesungen über Psychologie,² Zürich—Leipzig, 1931. 36. l.

³ Horváth S.: Intuición és átélés. Religio, 1925. 195. s. kk. 11.

ismeretelmélet bizonyossága szerint azzal valamikép eggyé válik.¹ Lelke, ismerőképessége, mint egy fényérzékeny lemez, befogadja a világ eszmei tartalmát, formáit. Így épül ki lelkében egy kisvilág, a nagyvilág formáiból. A művészi kontempláció nem különbözik a normális emberi megismeréstől, sőt, amennyire igazán ismerünk, annyira részesedünk benne nem-művész létünkre is. A művész és a nem-művész közt nem a megismerésben van a legfőbb különbség, hanem a megismert eszme kifejezésében. Nem minden látó művész, de minden művész látó.

Dante így ír a *Convito*-ban:² «Ha valaki alakot fest, előbb váljék azzá, másképp nem festheti meg». A kifejezendő eszmének a művészen élő lelki tartalommá kell válnia. Benne kell megvalósulnia, másképp nem valósulhat meg kívülről, a műben sem.

A lélektanból ismeretes, hogy a habitusok kialakulásának nem kell tudatosnak lennie. A megtestesült eszmék, képek gyűjtése, a beélés folyamata, a világ eszméinek a művész lelkében élő valósággá jegecesedése alig lehet teljesen tudatos folyamat. Az intellektualista művészet és kritika nem abban téved, mikor a művésztől a valóság minél teljesebb ismeretét várja, hanem abban, mikor a lélek mélyén öntudatlanul szunnyadó habitusok helyébe a tudatos reflexiót kívánja tenni. Pedig a beélésben, a képek gyűjtésében a figyelem nem magára a folyamatra, hanem a képekre, az eszmékre, a tárgyra irányul. Nagyon könnyen lehetséges, hogy a művész nem is képes számot adni arról, ami benne végbement, sőt még arról sem, amit kifejezett. Lehet, hogy művét tévesen ítéli meg, és egészen más szellem szól abból, mint amilyet képviselni vél. Már említettük, hogy a legjobb szubjektív szándékkal blaszfémiát alkothat — viszont szubjektív rosszakarattal is alkothat fölemelőt. Közönségesen tréfálkozni szoktak azon, hogy a műértő sokszor olyasmit magyaráz belé a műbe, amire az alkotó «álmában sem gondolt». Pedig a műben sokkal több lehet, mint a művész tudatában. A műértő ezt a többletet éppúgy leolvashatja, ahogy hittudós láthat a hívő tudatán felül álló valóságokat a hívő élményében. Nem föltétlenül a legegészségesebb ember a legjobb orvos és anatómus. Nem föltétlenül a legbuzgóbb hívő a legjobb hittudós. Nem föltétlenül a művész a legjobb műértő.

A beélés, a habitusok megszerzése tehát, amint láttuk, öntudatlanul megy végbe. Ezt a folyamatot követi a kifejezés legtöbb esetben már tudatosabb munkája. Az átmenet a kettő közt a művészi intuición, «a tudatalatti munka csúcspontja és a racionális kidolgozás elindulása».³

A meglátott értékek és kifejezési módok megvalósításához a művésznek tudnia kell a mesterségét. Ebben a tekintetben ugyanaz

¹ S. Th. I. q. 85. a. 2.

² IV. 10.

³ De Bruyne, E.: In *Philosophia perennis*, 1049. I.

a kötelessége, mint minden más rendes mesterembernek. Helyzete csak annyiban nehezebb, hogy a művészet nem ismer félsikert, csak remeket vagy haszontalant lehet alkotni.

Egy mesterembernek sem szabad műve kedvéért a mindenkit egyformán kötelező erkölcsi törvények ellen vétenie. A művésznak éppoly kevésbé szabad bűnös úton nagy emberi tapasztalatokhoz jutnia, amilyen kevésbé szabad a péknek lopott lisztből sütnie a zsemlyét.¹

b) A művész étoszán kívül a műélvező étosza is figyelmet érdemel. A műélvezet kontemplatív tevékenység, nemes szellemi öröm. Öröm nélkül nem élhet az ember. Aki a nemes szellemi örömet nem ismeri, a testi gyönyörűségben fog elmerülni. A műélvezetnek tehát nagy megelőző, védő szerepe is van. De különben is alig ismerünk eszközt, amely jobban megtanítana érdek, ösztönös önzés, kapzsiság nélkül szemlélni a valóságot, mint épp a műélvezet.² Hiszen ez az érzékek szemlélődésén keresztül (színek, hangok önmagukért való élvezete, vásári sipolás, dobolás) fölemel az érzékiben megjelenő szellemi lények szemléletére s így megindít, előkészít az érzékfelettiek szemléletére. Így hidat ver föld és ég között.

A műélvezet nem az ember célja. Be kell kapcsolódnia a műélvező személy hivatásába. Másképp a műélvező bizonyos szellemi torkosságba esik, olyanba, amelyet — magasabb síkon — Keresztes Szent János rajzol elénk. Az ugyanő említette szellemi kapzsiságnak a műélvezet terén a gyűjtőszenvedély veszedelmes elfajulása felel meg.

Az ember jelen, bukkant állapotában a kontemplációnak s a műélvezetnek nagy akadály, hogy aránylag kevés a kellőképp megtisztult jellem. Bár mindenki hivatott a szemlélődésre, mégsem mindenki alkalmas rá. Kleptomániákusnak hiába mutatnánk csodaszép aranyérmeket, nem tudná azokat «érdek nélkül», tehát kontemplatív módon nézni. A természet sebei, nevezetesen a concupiscentia folytán a művészet egyik elég gyakori tárgyával, az emberi testtel szemben kevesen tudnak a megfelelő kontemplatív szemléletbe helyezkedni.³ A nézőt rossz diszpozíciói még a magában véve kifogástalan műalkotás élvezetében is akadályozhatják. Elvben ugyan igaz marad, hogy minden témát művészen lehet feldolgozni, a gyakorlatban azonban vannak olyan témák, amelyek a nézők nagy többségénél a szükséges kontemplatív magatartást eleve lehetetlenné teszik.

A már habituálisan kontemplatív, a kegyelem hatására az eredeti bűn sebeitől megszabadult ember számára minden igazi műalkotás tiszta szellemi örömök és belátások forrása lesz. Ezért lehet olyan merész a misztika nyelve. Viszont az ilyen megtisztult embernek már nincs

¹ A művész hivatásbeli kötelességeire l. Sík Sándor : I. m. 290. l.

² Maritain, J. : *Art et Scolastique*,² Paris, 1927. 131. l.

³ Mauriac, F. : *Journal* III. 128. s. kk. 11. Paris, 1940.

is oly nagy szüksége a művészetre. Ő már a nélkül is a kontemplációban él.¹ «Tökéletes világban nem volna művészet» — mondja Pauler Ákos.² «Ha magával a valósággal tudnánk találkozni, a művészet fölöslegessé válnék, vagy, helyesebben, mindnyájan művészek lennénk. Az emberi test élő márványában meglátnók az antik szobortöredékek szépségét. Lelkünk mélyén édesbús, mindig bensőséges és élményszerű zene módjára hallanók szellemi életünk szakadatlan melódiáját»³ — teszi hozzá Bergson.

* * *

Művészet és műélvezet végeredményben mindig boldogságkeresés.⁴ De csak keresés, és nem maga a boldogság. Ha a művészi kontempláció volna az ember számára a végső cél, az abszolút Jó, akkor a művésznek nem kellene a fénytől elvakított lepke-emberkéek vergődésével törődnie. De a művészet nem öncélú. Nem az ember van a művészetért, hanem a művészet az emberért: az etikum előbbrevaló, mint az esztétikum. És ezért a művészet éppúgy alá van vetve a kereszt és a lemondás törvényének, mint a többi hivatás.

A művészet természete szerint az isteni ideák szemléletére, a kontemplációra készít elő. Egy-egy pillanatra meg is tudja adni a végső boldogság előízét, föl tudja ébreszteni a vágyat az örök és teljes kontempláció után. Az örök boldogság tulajdonképp az esztétikum meghatározásának is eleget tesz, mert az emberben megvalósult tökéletességet teszi tudatossá. De mégsem a művészet adja meg az örök boldogságot. Habár a lélek a szépségben, vagyis a megvalósult és előtte nyilvánvaló jóban találja végső boldogságát, mégsem a szépség kultusza az egyetlen vagy akár a legfőbb eszköz a boldogság megszerzésére. Az örök, teljes és változatlan Szép tud csak boldoggá tenni. De az örök Szépet a földi szép kultusza nem adhatja meg nekünk. A szépség a legtöbb, amit ez a világ adhat. De néha mégis szemet kell húnynunk a földi szépség előtt: mert olyan célunk van, amelyet a világ meg nem adhat.

¹ Maritain, i. m. 327. l.

² Liszt Ferenc gondolatvilága, 7. l.

³ Le Rire, 161. l.

⁴ Stendhal, idézi Mátrai L.: Élmény és mű, Budapest, 1940. 164. l.

Dr. Gabriel Ervin: Sur l'éthique de l'art. L'éthique, comme l'esthétique, se fonde sur les essences, sur le royaume des Idées. Toute essence réalisée est bonne d'une bonté transcendente, ontologique. L'idée de l'homme, étant réalisée, fonde l'éthique. Toute essence réalisée, connaissable comme telle, est belle, d'une beauté transcendente, ontologique. Toute essence réalisée, connaissable comme telle *à l'homme*, est belle, d'une beauté esthétique.

La beauté esthétique est indépendante de la bonté morale. Mais la recherche et le culte de la beauté, c'est-à-dire l'art fait partie de l'ordre moral et lui reste subordonné.

L'art donne une aide indispensable à la morale. C'est grâce à elle, si les simples peuvent jamais s'élever à la contemplation de l'idéal. Même pour les doctes, «la beauté seule émeut l'âme jusqu'au fond» (Lacordaire). Les oeuvres d'art fondent l'unité morale nécessaire pour la vie des communautés. C'est ainsi que la liturgie unit les fidèles. Le vrai chef-d'oeuvre, quoi qu'il représente, nous rapproche des Idées divines. Ce n'est que le pêcheur et pas le péché qui puisse devenir le sujet de l'artiste.

La devise de tout artiste pourrait être : «contemplata tradere». Le plaisir esthétique est une ébauche de contemplation. Dans un monde de par-faits contemplatifs, nous n'en aurions plus besoin.

